

VOLUME-1, ISSUE-11

Ijtimoiy rol tushunchasi va ko'rinishlari.

Eshpulatova Muxlisa Shokir qizi

Profi universiteti Navoiy filiali

Pedagogika va psixologiya fakulteti talabasi,

Fayzullayeva Nigina Xamidullayeva

Profi universiteti Navoiy filiali

Pedagogika va psixologiya fakulteti talabasi.

ANNOTATSIYA: Ijtimoiy rollar ijtimoiy maqom, kasb yoki faoliyat turiga bog'liq. Bu shaxsi noaniq bo'lgan standartlashtirilgan rollar uni kim ajarayotganligidan qat'i nazar shu rolning huquq va majburiyatlari asosiga quriladi. Ijtimoiy demografik rollar: er, xotin, o'g'il, qiz va h.k. kirsas, shaxslararo rollarga emotsional darajada boshqariluvchi shaxslararo munosabatlar bilan bog'liq bo'lgan lider, arazlagan shaxs, xafa yoki xursand shaxs kabi rollar kiradi. Namoyon qilinishiga qarab faol va yashirin rollarga ajratiladi

Kalit so'zlar: Ijtimoiy rol, T. Shibutan, rol mojarosi, ijtimoiy demografik roller, intrapersonal, ijtimoiy rolni aniqlash.

Kirish: Ijtimoiy rol - bu shaxsning ijtimoiy funktsiyasi, odamlarning jamiyatdagi mavqeiga yoki mavqeiga, shaxslararo munosabatlar tizimida qabul qilingan me'yorlarga muvofiq o'zini tutish usuli.

Ijtimoiy rol - bu jamiyat yoki ijtimoiy guruh tomonidan ma'qullangan va belgilangan ijtimoiy funktsiyalarni amalga oshirishda ixtiyoriy yoki majburiy ravishda qabul qilingan shaxsning usuli, algoritmi, faoliyati va xatti-harakati shakli.

Amerikalik ijtimoiy psixolog T.Shibutani shartli rol tushunchasini kiritadi.U ijtimoiy va an'anaviy rollarni farqlashga harakat qiladi, lekin buni yetarlicha qat'iy va aniq qilib bo'lmaydi. Shartli rol, T.Shibutani fikricha, sub'ektning birgalikdagi harakatda tutgan pozitsiyasi ma'lum bo'lsa, ma'lum bir vaziyatda sub'ektdan kutilgan va talab qilinadigan xatti-harakatlarning belgilangan namunasini ifodalashdir. Ko'rinib turibdiki, uning odatiy roli, juda kichik xatolar bilan, ijtimoiy rolning sinonimi deb hisoblanishi mumkin. T. Shibutani tushunchasida rollar faqat xatti-harakat standarti sifatida emas, balki shablon, o'zaro huquq va majburiyatlar algoritmi sifatida belgilanishi juda muhimdir. Uning ta'kidlashicha, burch - sub'ekt o'zini o'zi o'ynagan rolga asoslanib, o'zini majbur his qiladigan narsa va boshqa odamlar undan ma'lum bir tarzda qilishni kutadi va talab qiladi. Biroq, namunani xulq-atvordan butunlay ajratib bo'lmaydi: bu xatti-harakat oxir-oqibat an'anaviy rolning adekvat yoki noto'g'ri amalga oshirilishining o'lchovi bo'lib xizmat qiladi.

Boshqa bir amerikalik psixolog T.Parsons rolni muayyan o'ziga xos rolli sheriklar bilan ijtimoiy o'zaro munosabatlarning muayyan jarayonida shaxsning tizimli ravishda tashkil etilgan, me'yoriy tartibga solinadigan ishtiroki sifatida belgilaydi. U har qanday rolni quyidagi beshta asosiy xususiyat bilan tavsiflash mumkin deb hisoblagan: emotsionallik; turli rollar hissiylikning turli darajadagi namoyon bo'lishini talab qiladi; olish usuli: ba'zi rollar belgilanadi, boshqalari yutib olinadi; tuzilgan: rollarning ba'zilari shakllangan va qat'iy cheklangan, ikkinchisi xiralashgan; rasmiylashtirish: rollarning ba'zilari qat'iy belgilangan naqshlarda, tashqaridan yoki sub'ektning o'zi tomonidan o'rnatilgan algoritmlarda amalga oshiriladi, ikkinchisi o'z-o'zidan, ijodiy amalga oshiriladi; motivatsiya - bu rollarni bajarish haqiqati bilan qondiriladigan shaxsiy ehtiyojlar tizimi. Ijtimoiy rollar ahamiyati bilan ajralib turadi.

Rol ob'ektiv ravishda ijtimoiy mavqega qarab belgilanadi individual xususiyatlar bu lavozimni egallagan shaxs. Ijtimoiy rolni bajarish qabul qilingan ijtimoiy me'yorlarga va boshqalarning kutishlariga (kutishlariga) mos kelishi kerak. Rolni kutish va rol ijrosi o'rtasida deyarli to'liq mos kelmaydi. Rolning bajarilishi sifati ko'p shartlarga, ayniqsa rolning shaxsning manfaatlari va ehtiyojlariga mos kelishiga bog'liq. Umidlarni oqlamagan shaxs jamiyat bilan ziddiyatga kirishib, ijtimoiy va guruh sanksiyalarini qo'llaydi. Har bir inson bir nechta rollarni o'ynaganligi sababli, rollar to'qnashuvi mumkin: ota-onalar va tengdoshlar, masalan, o'spirindan turli xil xatti-harakatlarni kutishadi va u o'g'il va do'st rollarini o'ynab, bir vaqtning o'zida ularning umidlarini qondira olmaydi.

Rol mojarosi - bu sub'ektning o'zi a'zo bo'lgan turli ijtimoiy hamjamiyatlarning rol talablarining noaniqligi yoki nomuvofiqligi tajribasi. Quyidagi to'qnashuvlar mumkin: Intrapersonal: turli xil ijtimoiy rollarda shaxsning xatti-harakati uchun qarama-qarshi talablar va undan ham ko'proq - suvning ijtimoiy roli; Rol ichidagi: o'zaro ta'sirning turli ishtirokchilari tomonidan ijtimoiy rolni bajarishga qo'yiladigan talablarning qarama-qarshiliklari natijasida yuzaga keladi; Shaxsiy-rol: shaxsning o'zi haqidagi g'oyalari va uning roli funktsiyalari o'rtasidagi nomuvofiqlik tufayli yuzaga keladi; Innovatsion: ilgari shakllangan qiymat yo'nalishlari va yangi ijtimoiy vaziyat talablari o'rtasidagi nomuvofiqlik natijasida paydo bo'ladi. Har bir inson u yoki bu rolni qanday bajarishi haqida ma'lum bir tasavvurga ega.

Har xil rollar inson uchun turli yo'llar bilan muhimdir. Shaxsning rol tuzilishi uyg'unlik yoki ziddiyatga qarab birlashtirilgan yoki parchalanishi mumkin. ijtimoiy munosabatlar. Shaxsning ichki tuzilishi (dunyo tasviri, istaklar, munosabatlar) bitta ijtimoiy rolga yordam berishi mumkin va boshqa ijtimoiy rollarni tanlashga yordam bermaydi. Rollarni kutish ham tasodifiy vaziyat omillari emas, ular ijtimoiy, shu

jumladan korporativ tizim talablaridan kelib chiqadi. Muayyan ijtimoiy rolga tegishli me'yorlar va umidlarga qarab, ikkinchisi quyidagilar bo'lishi mumkin: Vakil qilingan rollar (individual va ma'lum guruhlarining kutish tizimi); Subyektiv rollar (insonning o'z maqomi bilan bog'liq bo'lgan kutishlari, ya'ni boshqa maqomga ega bo'lgan shaxslarga nisbatan qanday harakat qilish kerakligi haqidagi sub'yektiv g'oyalari); O'ynagan rollar (boshqa maqomga ega bo'lgan boshqa shaxsga nisbatan ma'lum maqomga ega bo'lgan shaxsning kuzatilgan xatti-harakati). Ijtimoiy rolni bajarish uchun normativ tuzilma mavjud bo'lib, u quyidagilardan iborat: Xulq-atvorning tavsiflari (ushbu rolning xarakteristikasi); Retseptlar (ushbu kirishga qo'yiladigan talablar); Belgilangan rolning bajarilishini baholash; Belgilangan talablarni buzganlik uchun jazo choralari. Shaxs murakkab ijtimoiy tizim bo'lganligi sababli, u ijtimoiy rollar va uning individual xususiyatlarining kombinatsiyasi, deyishimiz mumkin.

Odamlar o'zlarining ijtimoiy rolini turli yo'llar bilan aniqlaydilar. Ba'zilar imkon qadar u bilan birlashadilar va hamma joyda va hamma joyda, hatto mutlaqo talab qilinmaydigan joylarda ham uning ko'rsatmalariga muvofiq harakat qilishadi.

Amaliyot psixologlarining tajribasi shuni ko'rsatadiki, agar sub'ekt tomonidan ob'yektiv ahamiyatga ega bo'lgan ijtimoiy rol tan olinmasa, u holda bu rol doirasida u ichki va tashqi qarama-qarshiliklarni namoyon qiladi. Ijtimoiylashuv jarayonida turli rollar o'zlashtiriladi.

Xulosa: Ijtimoiy rollarga moslashish uchun katta bosim mavjud. Ijtimoiy rollar, umuman olganda, ijtimoiy ta'sirning namunasini va xususan muvofiqlikni a'minlaydi. Ko'pchiligimiz, aksariyat hollarda, biz bajaradigan rollarning ko'rsatmalariga mos kelamiz. Biz boshqalarning umidlarini inobatga olamiz, rollarimizni yaxshi ijro etganda ularning ma'qullashiga va yomon rollarni o'ynaganimizda ularning noroziligiga javob beramiz.

Foydalangan adabiyotlar:

1. I.A. Karimov. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. — T.: «Ma'naviyat», 2008.
2. Гидденс Э. Социология. — 2002.
3. Маерс Д. Социальная психология. — М.: Аллель, 2000
4. Маерс Д. Изучаем социальную психологию. — М.: 2009.
5. V. Karimova. Ijtimoiy psixologiya va amaliyot. — T.: 2009.
6. V. Karimova, O.Xayitov. Shaxsning ijtimoiylashuv masalasi. - T.: 2007.
7. <https://studfile.net/preview/5357107/page:10/>